

E. Roy Weintraub

KÖZGAZDASÁGI TUDOMÁNY- HÁBORÚK¹

¹ Weintraub, E. Roy (2007): Economic Science Wars. In: *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 29, No. 3: 267-282.

„Thomas Kuhn évekkel ezelőtt megfogalmazta, hogy a természettudósok úgy kezelik saját történelmüket, ahogy az [Orwell] Igazság-minisztérium kezelte saját hírchívumát: végtelenül rugalmasan, a bizonyítékok kényszerétől mentesen, mindig szem előtt tartva, hogy Óceánia az emberi fejlődés igaz megdicsőülésének látszódjék. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a neoklasszikusok hajlamosak történelmietlenül értelmezni az emberi racionalitást, senki sem várhatja egy neoklasszikus közgazdástól, hogy a közgazdaságtan elmélettörténetét tudományos tárgynak tekintse” (Mirowski 2004a: 504).

Nem újdonság, hogy a közgazdaságtan elmélettörténetét a legtöbb közgazdász lenézi. Szinte évente rendeznek szakmai vitákat az eszmetörténet intézményi szerepéről; mi több, egy 2001-es konferencián a terület ingatag állapotát dokumentálták Észak-Amerikában és még veszélyeztetettebb helyzetét az Egyesült Királyságban és Ausztráliában (Weintraub 2002b). A Duke Egyetem kivételével Észak-Amerika egyetlen „elit” egyetemén sincs közgazdaságtan-elmélettörténetből nemhogy rendszeres kurzus, de még program sem (Gayer 2002).²

A probléma körbejárásának kezdeteként – már amennyiben valóban problémáról van szó – nézzünk egy áruklodó című tanulmányt a 2001-es konferencia idejéről: „No History of Ideas Please, We’re Economists” (Blaug 2001).³ E közgazdászoknak szóló írásában Mark Blaug rámutat az eszmetörténet eltűnésére az egyetemek közgazdasági képzéséből a második világháborút követő időszakban. E veszteség érzékeltetésére Blaug feleleveníti az elmélettörténezszek hagyományos érveit a diszciplína közgazdászokképzésben betöltött szerepének fontosságáról, külön felhívva a figyelmet az elfelejtett ötletek felfedezésének lehetőségére és a történelmi utalásokkal szemléltetett tananyag pedagógia előnyeire. Stigler és Schumpeter nézeteire támaszkodva megállapítja, hogy történelemben ágyazva a közgazdaságtan befogadása mintegy zsigerileg válik könnyebbé. Ezt követően felvázolja a racionális rekonstrukció és a történelmi rekonstrukció közti különbséget. Értelmezésében

2 Az elmélettörténet szerepe és helyzete Európában és Japánban jól láthatóan eltér az amerikai és angol állapotoktól, de jelen tanulmányban nem foglalkozom történetükkel – a kultúrák közötti különbségek elemzését a nálam tájékozottabbakra hagyom – I. mégis Weintraub (2002b) és az ott közölt írásokat a közgazdasági gondolkodás történelmi tradíciójának szerepéről Olaszországban, Franciaországban, Németországban, Japánban, Spanyolországban és Portugáliában, valamint Hollandiában.

3 A tanulmány az Amerikai Közgazdasági Szövetség (American Economic Association) *Journal of Economic Perspectives* című folyóiratában jelent meg, és minden bizonnyal az elmúlt évtized legelterjedtebb elmélettörténelmi írása volt. (Magyarul „Elmélettörténetet ne! Közgazdászok vagyunk!” címen jelent meg. In: *Tantörténet és közgazdaságtudomány*. Szerk.: Bekker Zsuzsa Aula, 2002 – a szerk.)

előbbi a közgazdasági gondolkodás történetét a közgazdasági elemzések történetébe ágyazza és a múlt meglátásait a jelen terminusaiban elemzi, míg a történeti rekonstrukció a múlt munkálatait a korabeli gondolatok és kifejezések kontextusában ábrázolja. A racionális rekonstrukciónak azonban – véleménye szerint – gyakorlatilag semmi köze nincs a történeti megértéshez, így elkerülhetetlenül felmerül a kérdés: hogyan lehet a múlt megértése a múlt kontextusában értékes a mai diákok és tanárok számára? „Sem a közgazdaságtanban, sem a fizikában, kémiában, biológiában, filozófiában, sőt még a matematikában sem érhető meg teljességében soha egyetlen eszme vagy elmélet, hacsak nem egy történelmi szakasz produktumaként kezeljük, egy korábbi intellektuális fejlődés eredményének tartjuk. Az iskolában tanult differenciál- és integrálszámítást nem értettem addig, amíg nem olvastam Newton és Leibniz vitáját...” – érvel Blaug. Az, hogy ő személyesen jobban megérti a szellem termékeit, ha ismeri a születésük körülményeit, csak egyik pillére azon más okokból is képviselt álláspontjának, hogy az elmélettörténet túl fontos ahhoz, hogy ennyire negligálják a közgazdászok. Még ha érvelése meg is győz pár embert, a lehetőségkölségek (opportunity costs) mindezt hiábavalóvá tehetik. Ráadásul a jelen közgazdaságtanának megértését célul kitűző érvelés prezentista történelemszemléletet igényel, amely történelmileg sekélyes és többnyire érdektelen a történészek számára.

Mindazonáltal különös, hogy Blaug érvelése az eszmetörténet és a közgazdaságtan helyes kapcsolatáról, a legtöbb érveléshez hasonlóan, igen történelmietlen. Mintha a kontextusteremtést célzó történetírás keretén belül nem létezhetne olyan történeti narratíva a közgazdaságtan és történelmének viszonyában előállt törés magyarázatára, amelyet most fogunk vizsgálni.⁴ A következőkben ezt a kontextust igyekszem megteremteni.

Narratívám alapja két összefüggő konfliktus: a „két kultúra” és a „tudományháborúk” (Guillory 2002). A „két kultúra” kifejezés C. P. Snow 1959-es *The Two Cultures and the Scientific Revolution* című Rede-előadásához⁵ köthető, bár a tudósok elképzelése a humán tárgyakról, mint „valami másról”, sokkal korábbra nyúlik vissza. Valójában a közgazdaságtan, a szociológia és az antropológia tizenkilencedik század végi fejlődése is azt a szcientizmust tükrözte, amely a világról és az emberekről szóló fontos és hasznos tudást a tudomány segítségével látta elérhetőnek – szemben a filozófiával, történelemmel, a klaszszikusokkal vagy az irodalommal. A Snow előadását követő vitáról – amelyben a tudományos kultúra ötletének kritikáját az irodalomtudós F. R. Leavis vezette – a szociológus

4 L. azonban Backhouse (2004)-et az egyesült királyságbeli történet részleges rekonstrukciójáért. Craufurd D. W. Goodwin „The History of the History of Economics” című esszéje hamarosan megjelenik a *The New Palgrave* második kiadásában. (Az írás azóta megjelent: I. a hivatkozott irodalmat – a szerk.)

5 A Cambridge-i Egyetemen évente megrendezett, a széles nyilvánosság felé szóló tudományos előadás – a szerk.

C. Wright Mills az alábbi megjegyzéseket tette: „A múltban az irodalmárok kritikusként és történészként készítették jegyzeteiket Angliáról vagy amerikai útjaikról; a társadalmak egészének jellemzésére és morális tartalmuk felismerésére törekedtek. Vajon ha Tocqueville vagy Taine ma élne, nem szociológusok lennének?” (Mills [1959] 1961: 17).⁶

Az elmélettörténet megfelelő szerepe körüli viták szempontjából központi jelentőségű ez a kulturális törésvonal a humán tárgyak és a tudomány között, ahogy a második konfliktusként említett „tudományháborúk” szerepe is kardinális. A fogalom az 1980-as évek végén kitört értelmiségi nézeteltérések sorozatát jelöli, amely kezdetben az Egyesült Államok területére koncentrálódott. Ez néhány tudós félelmén alapult, akik az akkor fejlődésnek indult tudománytanulmányokat a posztmodernizmus szövetségeseiként a tudományokat delegitimálni szándékozó erők közé sorolták. Bár e konfliktus mesterséges volt, és csak a tudósok félreértésének volt köszönhető, mégis érintett pár a valósággal és az intézményi hatalommal kapcsolatos gyakorlati problémát.⁷

Mikor veszett ki a történeti megközelítés a közgazdaságtanból? Visszanézve az 1930-as évek folyóiratait, látható, hogy a történelmet retorikailag „alkalmazták” a közgazdaságtanban. A kanonikus szövegek mondanivalója a bérkülönbségekről, vámpolitikákról vagy monopóliumokról közismert volt, és e szövegeket bevett gyakorlatként alkalmazták a gazdasági elemzések alátámasztására. A második világháborút követően azonban ez a fajta érvelés háttérbe szorult; ezzel egy időben viszont kialakult a tudománytörténet új és önálló tudományága. A diszciplína kialakulása a tudomány nemzeti érdekekben betöltött szerepének növelésével állt kapcsolatban – értelemszerűen mindez a tudományellenes érdekek háttérbe szorítása mellett történt. Nem önmagában a tudományos képzés, hanem a tudománytörténet oktatása volt hivatott a tájékozott állampolgárok számára érthetővé tenni a tudomány társadalmi természetét és jelentőségét. A második világháborút követően ugyanis, miután a sikeres nagy tudomány előrelendítette a háborús erőfeszítéseket, a tudósok és a hidegháború új bírálói egyaránt igyekeztek megtartani a kiterjedt tudományos intézményrendszert. A háború előtti időkhöz képest, amikor a tudósok nem rendelkeztek közösségi erőforrások felett, hanem többnyire magán kutatásokat folytattak, drámaian átalakultak az elképzelések arról, hogy mi is a tudomány, és hogyan kell a legjobban művelni. Ahogy Bird és Sherwin (2006: 549) megállapították, a huszadik század első harminc évében a főiskolák, az egyetemek és a magánszektor támogatták a tudományos kutatásokat, de „az amerikai kutatók évtizedeken át csapatostul hagyták el az akadémiát

6 Idézi Guillory (2002: 483).

7 Erről a leg tisztább és leg tisztább érveléssel rendelkező beszámoló Smith (1997) nyolcadik fejezetében található („Microdynamics of Incommensurability: Philosophy of Science Meets Science Studies”). Új könyve (Smith 2006) az itteni érvek alapos kifejtését nyújtja.

az ipari kutató laborok munkahelyeiért. 1890-ben Amerikában még csak négy ilyen labor volt; 1930-ra több mint ezer. És a második világháború csak felgyorsította ezt a trendet.” A háborút követően a tudományos kutatásokhoz szükséges erőforrások megszerzéséhez a tudományos elitnek szüksége volt a társadalom támogatására, és ennek érdekében a tudományról kellően tájékozott és annak céljait a sajátjának valló lakosságra, akik továbbra is lehetővé tették a tudósok számára a kutatásokhoz szükséges közpénzekhez való hozzáférést.⁸ Igen sok dokumentum támasztja alá, hogy az Egyesült Államokban a legnagyobb erők, amelyek ezen érdekek védelmében a közgondolkodás megváltoztatását – tehát a lakosság rávezetését arra, hogy a tudományos kutatásokhoz elengedhetetlen a közpénzek szerepe – támogatták, a második világháború alatt létrejött tudományos-katonai intézmények, illetve a hidegháborúban kialakuló antikommunista szervezetek voltak. Az amerikai Nemzeti Tudományos Alapítványt (National Science Foundation) létrehozó Vannevar Bushtól és társaitól kezdve a tudományt a későbbi döntéshozóknak elmagyarázni hivatott egyetemi kurzusok emelkedő számán át sok minden elősegítette, hogy a tudomány a közérdeklődés részévé, és így állami vállalkozássá váljon. Sőt „pár évig a második világháborút követően a tudósokat az értelmiség egy új osztályának, a közpolitikai papság részének tekintették, akik szakértelmüket nem csak tudósként, de közösségi filozófként is képesek hasznosítani” (Bird és Sherwin 2006: 549).⁹

A „tudományos oktatás”, amely a háború előtti időszakban az új tudósok kinevelését jelentette, ekkorra a szabad művészetek általános tanrendjének is részévé vált. Ezen az új kurzusokon a tudományt tudománytörténeti tananyagokon keresztül tanították

8 Elképzelhető, hogy egy hasonló szerep létrejöhetett volna a közgazdasági elmélettörténet érdekében, vagyis arra a célra, hogy meggyőzze a lakosságot a közgazdaságtan fontosságáról és a modern világ alakításában elért sikeréről. Sajnos azonban a közgazdaságtanra nem így tekintettek, feltehetően azért, mert sokan úgy képzelték, hogy sokkal jobban értenek a közgazdászoknál ahhoz, amivel a közgazdaságtan foglalkozik. Keynes „magas állásokat betöltő örültek” mondata ellenére a közgazdaságtant sosem övezte a fizikát megillető presztízs a nagy válság utáni időszakban. Mire a Nobel-díjat közgazdászoknak is odaítélték, „révbe ért tudományként” beállítva ezzel a diszciplínát, addigra az „eszméletörténetet” lecserélték a „közgazdaságtan alapelveire”, kijelölve ezzel a tájékozott állampolgárok általános nevelésének új területét. És bár voltak törekvések egy kevés eszméletörténet felhasználására ezeken a kurzusokon, sem Samuelson „konzervált” történeti tankönyvének kitekintései, sem az ajánlott olvasmányok Heilbroner *The Worldly Philosophers* (1953) című művében nem igazán hatották át e nagy bevezető kurzusok szellemi tartalmát.

9 A bekezdés (Bird és Sherwin 2006: 549) azonban úgy folytatódik, hogy „[J. Robert] Oppenheimer hivatalból való [1954-es] eltávolításával a tudósok tisztán látták, hogy a jövőben már csak szűk tudományos problémák szakértőiként tudják szolgálni az államot”.

a diákoknak. A vegyész James B. Conant harvardi rektor által írt kétkötetes *Harvard Case Histories in Experimental Science* (1957) például, bár az általános harvardi tananyag részeként született, széles körű sikert ért el a Tudományos Könyvklub kiemelt válogatásában és ingyenes tagsági ajándékként az ötvenes években. A tudományt többé nem tekintették az átlagos állampolgár számára hozzáférhetőnek, ahogy azt korábban Karl Pearson *The Grammar of Science* című 1892-es könyvében hangsúlyozta. Nagy-Britanniában a tudománytörténetet ugyanez jellemezte. Az 1930-as évektől kezdve, amikor Joseph Needham és Walter Pagel kutatók megalakították a Cambridge-i Tudománytörténeti Bizottságot, az 1940-es és '50-es évekig, amikor vezetésében a tudósok helyét olyan történészek vették át, mint Herbert Butterfield, a tudománytörténet egyfajta kiszolgáló szerepet kezdett betölteni a „pozitivistá protokollal” társuló liberális humanizmusban (Mayer 2000: 665). Ezekről az évektől kezdve a brit tudománytörténetet többé nem tudósok vezették, hanem történelemként a bölcsészettudományi kultúra részévé vált. Mindez, ahogy Mayer (2000, 2004) megjegyzi, annak ellenére történt, hogy a Needhamhez hasonló tudósok munkái egy mélyen kontextualizált történelemnek törtek utat. Ez nem annyira az „igazi történelemhez”, egy nem Whig történelemhez való megtérést jelentette, ahogy a tudománytörténészek hivatalos eredetmítosza állítja, hanem inkább a tudománytörténet rekonstrukcióját a hidegháború alatt „a tudományokat a liberális értékek megtestesüléseként éltető közbeszéd” érdekében (Mayer 2000: 682).

Igy például az elit egyetemek diákjait a Harvardon vagy az egyesült királyságbeli Cambridge-ben arra tanították, hogy a tudósok egy olyan szakmai közösség tagjai, akikre rá lehet bízni a köz érdekének szolgálatát, ha a lakosság egyaránt biztosította támogatásukat és önállóságukat.¹⁰ Pearson elképzeléseivel szemben, aki a tudományos módszerben még a demokratikus állam felvilágosult polgárságának bástyáját látta, a tudományos gondolkodásmód a „tudományos közösségre” korlátozódott.

Ahogy többek között Fuller (2000) és Mirowski (2004b) is leírták, az érdekesebb sikerek között találjuk a fizikusból filozófussá lett Thomas Kuhnt és *A tudományos forradalmak szerkezete* ([1962] 2002) című vékony kötetét. Ez a könyv, amely a huszadik század legfontosabb száz könyvének szinte minden listáján szerepelt, szókincset és nyelvet adott a tudományról való beszédhez. Szellemi gyökerei Ludwig Fleck ([1935] 1979) „gondolatközösségekről” írt ötletéhez, Alexandre Koyré (1961) „forradalmihoz” és Jean Piaget „genetikus episztemológiájáról” szóló gondolataihoz nyúltak vissza (összegezve Piaget 1970). Társadalmi gyökerei azonban a Harvard általános oktatási programjához vezetnek, ahol Kuhn

10 Ez különbözött a közgazdászokról alkotott általános vélekedéstől, amelyet többek között a Harry Truman elnök által adott „egyrésztől-másrésztől” típusú tanácsok alakítottak ki. A fizikusokkal ellentétben a közgazdászok vitatkoztak, és látszólag nem értettek egyet számos tény, elméletet és politikát illetően.

elkezdte oktatói pályafutását. A korábbi felfogással szemben, amely a tudóst magányos nyomozónak tüntette fel, aki félelem nélkül kutatva száll szembe a tudatlansággal és az ismeretlennel, Kuhn új szemléletében a kutatások középpontjába a tudományos közösséget helyezte. A tudósokat többé nem merész és kreatív egyénekként, hanem az alapvető nemzeti érdekeket szolgáló közösség tagjaiként állították be, akiknek értékrendje a politikai vezetők és a tájékozott közösség értékeinek metszete volt. Ezen újonnan kialakuló nézet szerint a tudományos közösség színvonalát maguk a tudósok garantálják, az őket illető erőforrások elosztásához szükséges szakértelmet pedig az állami hivatalnokok helyett a tudósok közössége által látta biztosítva. Ez az elmozdulás a tudomány mint egyéni vállalkozás felől a közösségi vállalkozás irányába – Fleck igen alaposan kidolgozott elképzelésével, valamint Kuhn normál tudományokról alkotott jellemzésével együtt – új keretbe helyezte azt a folyamatot, amelynek alapján a fiatal tudósoknak szocializálódniuk kellett a mindenkori tudományos közösség legjobb gyakorlataihoz.¹¹

A tudomány ilyen felfogása a tudományt művelők számára közvetett fontosságúvá tette a tudománytörténetet, a múlt sikereiről és tévedéseiről szóló egyszerű példák tárházává szűkítve azt. A közösség együttes felfogása a történelemről, amelyet a fiatalokat a modern praktikákra nevelni hivatott tankönyvek konzervált történeteiből tanultak, eltért a hivatásos történészek történeteitől. Ebből adódóan más tanulságokkal szolgált a tudósoknak, mint azoknak, akik a tudományt tanulmányozták (történészek, filozófusok, szociológusok) arról, hogy mi volt, és mivé lett a tudomány. Ezek a példák azonban problematikussá váltak, amint Kuhn elmélete megkérdőjelezte a hibáktól az igazság felé törő tudományos (természetfilozófiai) tudásról szóló régi nézetet. Ahogy látni fogjuk, a tudományháborúk egyes elemei Kuhn bizonyos értelmezéseiből eredtek, elsősorban azokból, amelyeknél a tudományos tudás egy olyan értelmezését ajánlja, amelyben az bizonyos szempontból egymással összemérhetetlen paradigmákkal fonódik össze. Ennél is érdekesebb azonban, hogy mivel Kuhn maga is ambivalens volt a közgazdaságtan tudományos jellegét illetően,¹² közgazdászok és elmélettörténészek *egyaránt* beleszerettek ötleteibe a hat-

11 Természetesen ugyanekkorra tehető, hogy a Rockefeller Alapítvány és később a Ford Alapítvány közgazdászok csapatainak bevonásával gigantikus méretű programokat kezdett el támogatni.

12 L. Kuhn válaszát Joseph J. Spengler egy a közgazdaságtan válságaira vonatkozó megjegyzésére: ... a természettudományokban az alapokra vonatkozó viták, az alapvető innovációk kereséséhez hasonlóan, a krízis időszakaira korlátozódtak. Távrolról sem ennyire világos, hogy bármilyen hasonló erejű és kiterjedésű konszenzus jellemezné a társadalomtudományokat is" (Kuhn 1977: 221-222). *A tudományos forradalmakban* ([1962] 2002: 166) ugyanakkor odáig jut: „Bizonyára nem véletlen, hogy [...] a közgazdászok a többi társadalomtudomány művelőinél kevesebbet vitatkoznak azon,

vanás és hetvenes években, újraalkotva a közgazdaságtan történetét konkrét paradigmák fejlődésére és elvetésére.

A második világháborút követő időszak elején ezáltal az államilag finanszírozott tudományok viszonylag önállóan működtek. Nyilvános kivizsgálásokra csak hatalmas közösségi hibákat követően került sor, például az amerikai rakétákat föld körüli pályára állítani próbáló katasztrófális próbálkozások esetében, közvetlenül a Szputnyik-időszak után. És ha akadtak is próbálkozások az egész államközösség részéről a tudomány korlátozására, ezek híresek voltak tehetetlenségükről: a Salk-féle poliovakcinához kötődő nagyszabású kísérleteket támadó „társadalombiztosítási” panaszok az 1950-es években, vagy a lakossági ivóvízellátás kötelező fluorozása kapcsán megjelenő szólalmok a „becses testnedveinket” befolyásoló „nagy kormányzat”-ról csak megerősítették a tudományos közösséget arról, hogy „a nép hülye” (Curtis [1861] 1872: 414).

A tudománytörténetek a világháborút követően gyakran „internalisták” voltak, a tudományt egy összefüggő erőfeszítésnek láttatták, amelyben a problémák vagy a nehézségek a korábbi tudományos munkálatok befejezetlenségéből vagy éppen hibás voltából eredtek. A tudományos közösséget úgy ábrázolták, mint amely a tudományt a saját tudományos kérdéseinek, saját megoldatlan problémáinak megoldására művelte. Ez volt az a keret, amelyben a liberális „progresszív” beállítottsággal összefüggő tudomány fejlődött. Ahogy Mayer (2004: 41) fogalmazott, „az antimarxizmus meghatározó eleme volt annak a folyamatnak, amely során az elfogulatlan szellemi utazás képét öltő tudományos munka intézményesült”.¹³ A tudomány a tartalom fejlesztésére-növelésére irányuló folyamat paradigmája volt. Ennek a megközelítésnek az alapjai egyértelműen a felvilágosodás eszméjében, a folyamatos – a hibától az igazságig eljutó – haladás képében gyökereztek. A tudomány-szociológia Mertont ([1938] 1967) követve a tudományos közösségen belüli jutalmazás, státusz, szocializáció és kapcsolatépítés kérdéseivel foglalkozott. Eközben a tudományfilozófia, pozitivisták időkátélve, a tudományos tudást ismeretelméletileg privilegizálva egyszerre próbálta megválaszolni a két kérdést: miként termelte ki a tudomány az

hogyan szakterületük tudomány-e. Talán a közgazdászok tudják, mi a tudomány? Vagy inkább arról van szó, hogy egyetértenek a közgazdaságtan illetően?”

13 Kissé paradox megjegyezni, hogy a tudományos haladást a tudós zsenik munkájának tulajdonító nézetével szemben a marxista kommunárius elvet vették át, csak megfosztották ideológiai csomagolásától. Ettől kezdve a „közösség” egy történelmi lehetőséggé vált, nem egy történelmi szükségyszerűséggé. De természetesen a „szabadságot”, amely meghatározta az őszintén emberi tudást és a közösséget, gyakran szembeállították például a liszenkóizmussal. (A liszenkóizmus a tudományos folyamatok olyan manipulációját jelenti, amely lehetővé teszi a tudományos eredményeknek egy ideológiával, politikai céllal való konzisztenciáját – a szerk.).

értékes eredményeket, valamint más vállalkozások (pl. a társadalomtudományok) hogyan tudnák kijavítani intellektuális hiányosságait a természettudományok sikeres lépéseinek alaposabb megszívlelésén keresztül (Hempel 1965; Brodbeck 1968).

Mindez persze elég ismerős kell hogy legyen a közgazdászok számára. A háború utáni időszakban a közgazdaságtan átformálta magát tudománnyá (Weintraub 2002a; Mirowski 2002), és a fiatal közgazdászok tanterve és szocializációja elkezdte hangsúlyozni mind az elméletek (vagy legalábbis a bizonyításuk), mind a hipotézisek gyártását és tesztelését, ezzel párhuzamosan pedig a közgazdászok közösségét azok összességének kezdték tekinteni, akik közgazdasági elemzéseket gyártottak, teszteltek és alkalmaztak. A közgazdászok azokat az eszközöket használták, amelyeket a természettudományok maguk is alkalmaztak, és amelyek annyira sikeres kezdetet biztosítottak a tizenkilencedik század közepén (Mirowski 1989). Vítáik a közvélemény számára – azon egybehangzó véleményük miatt, hogy a növekvő makroökonómiai tudásnak és beavatkozásnak köszönhetően soha többé nem lesz nagy válság – szinte észrevétlenné váltak.

A tudomány tévedésektől az igazság felé való haladásáról író tudománytörténésekhez hasonlóan és velük egy időben a közgazdaságtanon belül magát a közgazdaságtant mint tudományt vizsgáló, ma elmélettörténészekként vagy metodológusokként aposztrofált szerzők szintén a közgazdasági tudás fejlődésének történeteit mesélték: miként fejlődtek ki a modern elméletek a régi elméletekből, és milyen fogalmi vagy logikai hibák nyitottak utat a modern megközelítésekhez, amelyeket a közgazdaságtan intellektuális párbeszédeken keresztül ért el. Az elmélettörténet a közgazdaságtan fejlődésének narratívája volt. Joseph Schumpeter *History of Economic Analysis* (1954) és Mark Blaug *Economic Theory in Retrospect* (1962) könyvei egyaránt jól artikulált megjelenései voltak a közgazdasági tudás – a hibák kigyomlálásán keresztül alakuló – gyarapodásának. Hasonlóképp a közgazdaságtan metodológusai a tudományfilozófusokat követve pozitívizmusról, instrumentalizmusról és a tudományfilozófiai meglátások közgazdaságtanra történő teljes körű alkalmazásáról kezdtek el beszélni, válaszokat keresve a meghatározó kérdésre: „Tudomány-e a közgazdaságtan?“, illetve kellemetlen továbbgondolására: „Ha nem, miért nem?“ A közgazdászoknak a kihívás értelmében (Hutchinson 1977; Blaug 1980) kísérletet kellett tenniük elméleteik megcáfolására, módszertanuk pontosabbá és szigorúbbá tételére stb. A közgazdaságtant kívülről szemlélő tudományfilozófusok szerint azonban a közgazdaságtan, bár a szociológiához vagy a politika, „tudományhoz“ képest a jó úton haladt, nem ért fel a természettudományokhoz (Rosenberg 1976, 1992). Természetesen ebben az időszakban a legtöbb állami támogatás a tudományos közgazdaságtant művelők számára vált elérhetővé, hiszen a Nemzeti Tudományos Alapítvány, ahogy más állami szervek is, többek között a Biztonsági, az Egészségügyi, a Jóléti, a Mezőgazdasági, a Belügy- és a Kereskedelmi Minisztérium a saját számukra fontos ügyek kutatására adták a pénzt és a

megbízást a közgazdászoknak. A pénzek kiutalásához pedig általában a természettudományokban kidolgozottakhoz hasonló szakmai vizsgálatokra és más ellenőrzésekre volt szükség.

Ez volt az a környezet a huszadik század utolsó negyedének kezdetén, amelyben egyfajta béke uralkodott Snow *két kultúrája* között. A tudósok tolerálták a történészeket és a filozófusokat, mert többnyire támogatták a tudományos vállalkozást, és nem álltak az annak nyújtott nagymérvű állami támogatás útjába sem. Hasonlóképp a bölcsészettudományok képviselői, főként a történészek és filozófusok, a tudományos diskurzus becses modelljeként tekintettek a tudományra. A két kultúra egyfajta egyensúlyban volt. A tudomány a haladást képviselve a nemzeti érdek része volt, a bölcsészet pedig szűkös forrásokat kapott (bár csak az akadémián) az emberi lélek felemeléséért. A társadalomtudományok mindeközben igyekeztek ringbe szállni a természettudományokkal, hogy ők is hatással lehessenek a közcélra. Nagyban leegyszerűsítve mindez összhangban volt a világgal még akkor is, amikor a közgazdaságtan képviselői elkezdtek kiszorítani a történeti megközelítést a tudományukból, egyes elmélettörténeti kurzusokra izolálva azt. Többé nem volt lehetséges tanítani például árelméletet történeti szövegekre támaszkodva.¹⁴ Amit Marshall vagy Knight mondtak, többé nem volt releváns semmilyen elemzés számára. A tudományok felé fordulással párhuzamosan a közgazdaságtan elkezdte megkövetelni végzős diákjaitól a statisztikai, a matematikai és az ökonometriai jártasságot. Az egyetemek graduális képzéseikben elengedték a külföldi nyelvismeretre vonatkozó elvárásaikat, mivel a kvantitatív képességek fontosabbnak látszottak a közgazdaságtudományban való sikerhez. És ahogy a közgazdasági elemzésből a történeti érvelés lassanként kikopott, a gazdaságtörténeti és elmélettörténeti tárgyak tanulmányozására vonatkozó elvárások is megszűntek. Az első Közgazdasági Gondolkodás Története Konferencia (History of Economic Thought Conference) 1968-as megrendezése az angliai Sussexben, az első elmélettörténeti folyóiratnak, a *History of Political Economy*nek 1969-es létrehozása, valamint az Elmélettörténeti Társaság (History of Economics Science) 1974-es megalapítása mind legalább részben arra a kihívásra adott válaszok voltak, amellyel a diszciplína képviselői szembe találták magukat. Egyre nehezebbé vált írásaik megjelentetése a főáramú

14 Az 1970-es években történt például, hogy Sidney Weintraub a Pennsylvániai Egyetemen többé nem taníthatott makroökonómiát kizárólag Keynes Általános elméletének szövegére támaszkodva, sem árelméletet Marshall szövegei alapján. Valójában ettől az időszaktól kezdve haláláig csak alapképzésben részt vevő egyetemistákat taníthatott.

közgazdasági folyóiratokban,¹⁵ és egyre marginálisabbá váltak problémáik és kérdéseik a közgazdaságtan professzorainak körében.

A természet- és bölcsészettudományok közti „békeszerződés” azonban az 1970-es években bomlásnak indult. A tudományos tudás szociológiájához (SSK) kapcsolódó edinburgh-i iskola és az erős program története közismertek, és számos alkalommal került alapos kifejtésre a filozófusok és elmélettörténészek számára (Hands 2001). Míg Popper visszautasította a tudomány naturalista elméletét,¹⁶ amely magára a tudományra azzal a szándékkal tekintett, hogy létrehozza annak elméletét, addig Edinburgh ezt a naturalista fordulatot kihasználva a tudományok gyakorlatát és folyamatát kísérte figyelemmel, hogy a tudományos tudás kialakulására és fejlődésére adjon magyarázatot. A korábbi „mi a tudományos objektivitás?” típusú kérdésekkel szemben az SSK olyan kérdéseket tett fel, mint „milyen folyamatok eredményeként tesznek a tudósok megállapításokat objektivitással kapcsolatban?” Az objektivitás kérdésének korábbi megközelítéseivel szemben, amelyek a tudomány érdekmentes és társadalomtól elkülönülő voltát (vagy legalábbis annak szükségességét) sugallták, az SSK új értelmezésében a tudományos közösségeket és termékeiket – beleértve a tudományos tudást magát is – egyaránt a tágabb társadalomba ágyazottan szemléli, mivel az elkerülhetetlenül társadalmi, politikai és történelmi jelenség. A probléma ilyen megközelítése az SSK művelőit olyan irányú kutatások felé terelte, mint a klinikai diagnózisok és klinikai kategóriák kölcsönös stabilizálása, a tudományos viták „lezárásához” vezető folyamatok, a laboratóriumok szerepe a gyakorlati tudás megalapozásában és korlátozásában, a tudományos munkáknak járó jutalmak elosztásának folyamatai stb.

15 Mark Perlman (az Amerikai Közgazdasági Egyesület által kiadott, így a főáram közé tartozó JEL alapító-szerkesztője – *a szerk.*) maga mondta, hogy az (1969-ben alapított) *Journal of Economic Literature* (JEL) történetének első korszakában miként emelte meg drasztikusan az elmélettörténeti idézetek számát azáltal, hogy a keynesi közgazdaságtan üzenetét taglaló cikkeket a korábbi makroökonómiai besorolás helyett önkényesen az elmélettörténet skatulyájába tette át. Hasonlóképp I. Backhouse (2004) írásait ugyanezen folyamatok részletes történetéről Angliában.

16 *A tudományos kutatás logikája* ([1934] 1997) című műve II/10-es fejezetének címe: „A módszer-elmélet naturalista megközelítése”. Ebben Popper a naturalizmus ellen érvel, és az alábbiakra jut: „Ezért elutasítom a naturalista felfogást. Kritikátlan. Követői nem veszik észre, hogy valahányszor úgy vélik, hogy új tényt fedeztek fel, csak új konvenciót javasolnak. Ezért a konvenció hajlamos dogmává válni. A naturalista nézetnek ez a bírálata nemcsak e nézet jelentéskritériumára vonatkozik, hanem tudományfogalmára is, és ennek következtében a tapasztalati módszerről alkotott elképzelésére is” ([1934] 1997: 65).

Vagyis ezekben az új bölcsészeti- és társadalomtudományi írásokban a tudományt elkezdtek emberi közösségek termékeinek tekinteni. Következésképpen a tudományról író nem tudósok körében csökkenni kezdett az érdeklődés a tudományos tudás termékeinek különleges természeté iránt, ugyanakkor növekvő figyelemmel fordultak ezen termékek előállításának folyamatai felé, valamint afelé, hogy a tudományos közösség evolúciója során miként alkotott szókincseket, gyakorlatokat és jutalmakat. Ez a fajta kontextualizált tudománykép azt sugallta, hogy a tudomány ugyanolyan tértől és időtől függő kulturális termék, mint a művészet, a zene, a főzés és a sport. És ahogy egyes tudománytörténészek, -szociológusok, -antropológusok és a tudomány rétorainak érdeklődési köre egybeolvadt, az ezen elkülönült diszciplínák közötti határok is teljesen elmosódtak. Helyettük a tudományról való írás új módozatai alakultak ki a huszadik század utolsó negyedében, amelyek összessége *tudománytanulmányok* (science studies) néven vált ismertté.¹⁷

A tudománynak és gyakorlatainak (mint sajátos szakmai tevékenységek együttesének) ilyen közelről történő vizsgálata nem mindig felelt meg azoknak a tudósoknak, akik saját alkotásukat Keynes szavaival „az idő és tudatlanság sötét erőit” elleni hősi és progresszív küzdelemként akarták látni (Keynes 1936: 155). Ez a feszültség az idősebb tudósok tudományképe és a tudományt az új SSK alapján tanulmányozók perspektívája között volt az egyik gyökere a később kialakuló „tudományháborúknak”. Meg kell jegyezni, ez egy különös háború volt, ahol csak az egyik oldal harcolt. A történészeket és a tudománytanulmányok képviselőit teljesen zavarba ejtette a vád, hogy ők a tudományt „támadják”, vagy hogy delegitimálni akarják azt, hiszen éppen a modern társadalmak tudományának gazdagsága, komplexitása és fontossága vonzotta e történészeket, hogy karrierjüket a tudomány és tágabb társadalmi kontextusa megértésének szenteljék.¹⁸

Egészen a nyolcvanas évek végéig és a kilencvenes évek elejéig ezek a gondolatok nem jelentek meg a közgazdaságtannal kapcsolatos írásokban. Bár az ilyen tanulmányok sosem töltöttek be vezető szerepet a közgazdaságtan történetével és módszertanával foglalkozó folyóiratokban, egyesek, többek között Deirdre McCloskey, Arjo Klamer,

17 A felölelt ötletek és megközelítések áttekintéséhez l. Bagioli (1999).

18 Ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna néhányan valamilyen értelemben „trónfosztók” a tudománytanulmányok berkeiben. A tudományról való normál beszédet kigúnyoló és aláaknázó saját nyelvhasználatuk elég nyilvánvaló volt. Az akaratlanul is gender kérdéseket felvető, pl. reprodukcióval kapcsolatos témák beszédmódját helytelenítő feministák vagy a modern tudományt a hidegháborús katonaiipari komplexum megnyilvánulásának tekintő marxisták gyakran szövetkeztek a tudománytanulmányokkal. Attól azonban, hogy néhányan magukévá tették az egyes vizsgálati módszereket, maga a tudománytanulmányok diszciplínája nem vált egy „tudományellenes” mozgalommá (Ross 1996).

Phil Mirowski, Esther-Mirjam Sent és jómagam elkezdünk a közgazdaságtan történetéről és filozófiájáról a tudománytanulmányok nézőpontja alapján írni. A közgazdászok és metodológusok történészeinek szókinccse elég hamar visszatükrözte ezen gondolatokat, egyre kiterjedtebb értelmezésben használva azokat – pl. Leonard (1998); Fontaine (2002); Backhouse (2004) stb. Ezeket az eltolódásokat bámulatosan dokumentálta D. Wade Hands 2001-es *Reflection Without Rules* című könyve. Ahogy a tudománytanulmányok megközelítésének a tudománytörténetben történő alkalmazása kihozta a sodrúkból a tudósokat, ugyanúgy az elmélet-történet-írásban való megjelenése is zavart keltett mind a közgazdászok körében, mind az elmélet-történet-írók nagy részében.¹⁹

Számos tudós nyíltan kritizálta – ha nem kifejezetten ellenségesen kezelte – a tudománytörténet ezen új formáját: „Az elmúlt években tudósok egy relatív kis csoportja gyanakodva nézte a történészek nemlineáris, nem whig és csöppet sem ünnepélyes történeteit, és egyre nagyobb függetlenségüket a tudománytól. Úgy találták, hogy a történészek és azok, akikkel szellemileg szövetkeztek, valamiféle támadást intéztek a tudomány »morális tartása«, »ismeretelméleti tekintélye«, és így legitimitása ellen” (Hughes 1997: 22).

De van itt még egy másik felgöngyöltésre váró szál is. Ez máshonnan, a „kultúraháborúból” gyökerezik, bár a „két kultúra” vitáin keresztül visszavezethető az akadémián belüli és kívüli más korábbi konfliktusokhoz. A különféle események egymásutánosságát itt nehéz lenne dokumentálni, hiszen a bölcsészettudományok oktatásban és közéletben betöltött szerepének teljes megvilágításához jóval a tizenkilencedik század előttre kellene visszanyúlni. A század folyamán azonban a tudomány különböző formákban egyre több szellemi vállalkozásban kezdett központi szerepet kapni, és egyre inkább intellektuális tevékenységet végzőknek számítottak már nem csak a klasszikus műveltséggel rendelkezők, de a tudósok is.

A közgazdászok ezzel természetesen tisztában voltak, hiszen ez volt az az időszak a tizenkilencedik század végén és a huszadik század első évtizedeiben, amikor a közgazdaságtan megpróbált tudománnyá válni – méghozzá teljes sikerrel. És ahogy a társadalomtudományok fejlődésnek indultak, és elkezdték felállítani a világ komplex értelmezésének kereteit – társadalmi struktúrák, népesedési adatok, gazdasági aktivitás, a család, az egyház és az emberi intézmények minden formája –, a bölcsészettudományok, mint azon protodiszciplínák, amelyek hagyományosan a világ megértésének alapját jelentették, elkezdtek megosztani magyarázóképeségük autoritását a társadalomtudományokkal. Így a huszadik század során az egyetemeken a bölcsészet egyikévé vált a három nagy terü-

19 Csak ritkán veszik ugyanakkor tudomásul, hogy a tudománytanulmányokkal foglalkozó kutatók (pl. Ashmore et al. 1989; Yonay 1998) maguk is elkezdtek a közgazdaságtanról írni ebben az időszakban.

letnek: a bölcsészettudományok, a természettudományok és a társadalomtudományok hármásának.

A nyolcvanas évek végén az Egyesült Államokban „kitörő” kultúraháborúk gyökerei számtalan különböző politikai, vallási és kulturális problémához vezetnek. Mindazonáltal az a jelenség, hogy egyes irodalomtudósok ahelyett, hogy „Shakespeare-t tanítanának”, inkább a szitkomokban²⁰ tetten érhető nemi előítéleteket vizsgálják, örületbe kergetett számos amúgy ép lelkű egyént, akik nem csak saját magukat, de félelmeiket kivetítve az egész modern nemzetállam létét is veszélyeztetettnek érezték az angol professzorok személyében. Az a különös ötlet, hogy a faji, nemi és vallási sokszínűsége való nyitottság „politikai korrektséget” eredményez, egyszerű érdekesség lett volna csupán, ha nem szenvednek valós károkat valós emberek olyanoktól, akik az újonnan kialakuló bölcsészeti tevékenységekben, az „irodalomelméletekben” vagy a „kultúratanulmányokban” (cultural studies) nem látnak egy konkrét és jelen idejű veszélyt.

A tudományháborúk másik összetevője az a meggyőződés volt – amelyet számos tudós mellett azok is képviseltek, akik a tudományra mint az ismeretelméleti becsület modelljére tekintettek –, hogy a tudomány és a tudományos tudás termékei a tudománytanulmányok szemszögéből oly mértékben lokálisnak, esetlegesnek és történelmileg elhelyeztettnak látszanak, ami már aláássa a tudományos vállalkozást. Mivel egyes tudománytanulmányokkal foglalkozó kutatók olyan eszközöket és technikákat használtak, amelyeket politikai közösségek és irodalmi művek tanulmányozásában is hasznosítottak, ez egyes tudósokban és szövetségeikben azt az érzést keltette, hogy a tudománnyal már nem is tudományos színvonalon foglalkoznak. A tudományos tevékenységek elemzésében megjelenő faji, osztály-, hatalom- és genderkérdések az aktív tudósok számára nyugtalanítóak voltak. A természet könyvének „olvasása” nem volt többé egy ártatlan metafora. A legtöbb aktív tudós számára, akik részesülhettek egy kritikamentes ismeretelméleti álláspont, egyfajta kényelmes realizmus áldásában, a gondolat, hogy „azok” nem hisznek „a gravitáció valóságában”, lehetetlenné tette „azok” komolyan vételét. A következmény: a tudománytanulmányok ellenzői – olyan tudósok mint Alan Sokal, Paul Gross és Norman Levitt (1994) – által keltett közfelbolydulás, és maga a tudományháborúk.

A helyzet tulajdonképpen egy kicsivel ennél is rosszabb, és ez vett rá arra, hogy a „Közgazdasági tudományháborúk” címet adjam tanulmányomnak. Az aktív tudósok antagonizmusa azokkal szemben, akik írnak a tudományról, de nem művelik azt, hasonlít ahhoz a jelenséghez, amelyet a televíziós sportközvetítésekben látni az Egyesült Államokban. A tévéközvetítők bármely háromfős csapatában, legyen szó amerikai futballról, fociról, baseballról, kosárlabdáról stb., a három fő egyikének korábban a vetített sportág atlétájának kellett lennie. Úgy tűnik, általános igény van arra, hogy olyan ember nyilatkozzon,

20 Szituációs komédia, a televíziós vígjátékok egy alfaja – *a szerk.*

aki maga is „játszott”.²¹ Ahogy a tudósok nem sokra tartják azokat a tudománytörténészeket, akik nem érett tudósok maguk is, a közgazdászok is igen csekély tiszteletet tanúsítanak azon elmélettörténészek iránt, akik közgazdasági munkálataikkal nem járultak maguk is hozzá „komolyan” a tudományhoz: a pudingot nem próbálók közé tartozna George Stigler, Lionel Robbins, Joseph Schumpeter, Takashi Negishi és Paul Samuelson. Ez az ősi dualizmus a tevékenyek és a kritizálók között, tehát azok között, akik „csak” dumálnak, és akik csinálják, a tudományháborúk fontos vezérfonala. Ebből adódóan az a feltételezés, hogy a közgazdaságtanban ne lettek volna tudományháborúk, súlyos vakságról árulkodik. A közgazdaságtan elmélettörténetének és módszertanának kutatására, valamint a közgazdaságtannal kapcsolatos bármely tudománytanulmányokkal kapcsolatos vizsgálódásra jutó erőforrások lassú halála egzakt megnyilvánulása a közgazdasági tudományháborúknak, amelyek sem jellegükben, sem hatásukban nem különböztek a természettudományi tudományháborúktól. Az egyesült államokbeli gazdasági hivatalokban a közgazdaságtan elmélettörténetének és módszertanának kutatását kezdték egyáltalán nem közgazdasági munkaként kezelni. Valójában persze ennél is rosszabb volt a helyzet, mivel az ilyen kutatásokat végzőket általában a főáramú közgazdaságtan kritikusainak, gyakran ellenségeinek tekintették.

Ez az utolsó pont döntő jelentőségű. Megmagyarázza, hogy a tudományháborúkat a közgazdaságtanban miért nem szokás összefüggésbe hozni Mirowski, McCloskey, Sent, Weintraub és közgazdasági-tudománytanulmányokat művelő társaik kis csoportjával. Míg a természettudományok a tudománytanulmányokat tekintették legfőbb veszélynek, addig a közgazdaságtan a heterodox közgazdaságtant vélte a törvényes rend megbontójának, mivel az számos módon kétségbe vonja a „neoklasszikus” vagy „mainstream” közgazdaságtan episztemikus autoritását.²²

21 A huszadik század közepének egyik legkiválóbb amerikai sportkommentátorát, aki jogászként praktizált, az amerikai tévénézők igen nagy hányada támadta azokért a gyakori megjegyzéseikért, amelyek a játékosokat, az edzőket és a közvetített sport gyakorlatát kritizálták. Howard Cosell (1985) önéletrajzi könyvének a címe is az lett: *I Never Played the Game* (Én sosem játszottam).

22 Erre a különbségtételre jó bizonyíték, hogy Mirowski történeti munkássága távolról sem vált ki akkora ellenszenvet a közgazdászokból, mint amennyi haragot a modern közgazdaságtant bíráló kritikái keltenek. McCloskey 1986-os elemző munkája a retorikáról nem volt hasonló gyűjtőhatással, mivel azon szándéka, hogy retorikai elemzésen keresztül gyakoroljon kritikát a fősodró ökonometriai gyakorlatra, kemény ellenérvelésbe és végül lenyűgöző cáfolatokba futott (Hoover és Sieglér 2005). És jómagam, a főáramú közgazdaságtant nem kritizálván, a közgazdászok szemében ugyan kissé alternatív történésznek, de barátságosnak számítok. Ahogy Maskin (2004: 173) megjegyyezte Weintraub művéről (2002a) szóló recenziójában: „A könyv szerkezete legalábbis a közgazdasági

Számos impulzus késztethet hivatásos közgazdászokat arra, hogy a közgazdaságtan elmélettörténetével (vagy módszertanával) foglalkozzanak. Nem lehet meglepő, hogy sok történész, aki a főáramú közgazdaságtan kritikusaként kezdi, történeti kutatásait összekapcsolja a modern közgazdaságtan kritikai értékelésével. Ahogy Backhouse (2004: 313-316) kifejtette, az 1970-es években megjelenő heterodox közgazdaságtan idején, számos posztkeynesiánusnak, az új osztrák iskola tagjainak, neoricardiánusnak, neomarxistának és institucionalistának hívott kutatócsoport jött létre, amelyek történelmileg határozták meg saját identitásukat, és olyan emberekhez vagy munkásságokhoz kötődtek, amelyeket a főáramú közgazdaságtan „múltbelinek” tekintett. Ezeknek a heterodox identitásoknak a létrehozása történelmi narratívát igényelt (Mata 2004), így az általuk alkotott elmélettörténetet együtt emlegették azokkal az elméletekkel, amelyeket a fősodró közgazdaságtan rossz minőségűnek vagy lejárt szavatosságúnak ítélt. A heterodoxia összekapcsolása az elmélettörténettel valós: sebtében ránézve az Elmélettörténeti Társaság (HES) akár melyik gyűlésének programjára, két domináns pólust találunk: a „régit” közgazdaságtannal kapcsolatos munkákat (fiziokraták, Adam Smith stb.), amelyeket történelmi kontextusba ágyazottan vizsgálnak; és a főáramú közgazdaságtan által mostanában tárgyalt kérdéseket, amelyeket kritikai élel, ha tetszik, heterodox módon közelítenek meg.²³

Ennek az észrevételnek nem a kritikai munka vagy általában a heterodox közgazdaságtan munkásságának befektítése a célja. Mindazonáltal ezek a munkák sok főáramú közgazdász szemében elmélettörténészek alkotásaiként jelennek meg (a posztkeynesiánusok még mindig Keynesről, az új osztrák iskola tagjai pedig még mindig Hayekről írnak), és így a főáram az elmélettörténetet a heterodoxiával közös aldiszciplínába sorolja. Pont amennyire a tudományháborúknak része volt sok tudós meggyőződése arról, hogy a tudománytanulmányok ellenségesek a fősodró tudományokkal, ugyanennyire része a közgazdasági tudományháborúknak sok közgazdász azon rögzeszméje, hogy a heterodox közgazdaságtan ellenséges a fősodró közgazdaságtannal. Ennek következményeként az elmélettörténetet *úgy és abban a mértékben*, amennyire a

gondolkodás történetével foglalkozó munkaként elég szokatlan. (Talán azon természettudományokkal foglalkozó tudománytanulmányokhoz kötődő könyvek, amelyeket Weintraub mint számára meghatározókat jelöl meg, szintén formabontó szerkezetűek.)

23 Az előadások címei és az előadókra vonatkozó személyes tudásom alapján készített gyors és felületes számítás szerint a 2005-ös HES konferencián tizenöt „régit” közgazdaságtannal foglalkozó, tizennégy kifejezetten heterodox hangvételű, és kilenc „egyéb” előadást tartottak (utóbbiak közé sorolva saját „Life Writing” című előadásomat). A 2006-os portói ESHET-konferencián (European Society for the History of Economic Thought – a szerk.) nagyjából kilenc „régit”, tizenhét „heterodox”, és tizenkilenc „egyéb” előadás hangzott el.

heterodoxiával hozzák kapcsolatba, annyira (gyakran joggal) kritikusnak és esetenként ellenségesnek tekintik a főáramú közgazdaságtannal szemben.²⁴

Ezek a nézeteltérések ártalmatlanok lennének, ha egyszerűen csak különböző megközelítéseket vagy véleményeket takarnának, de sajnálatos módon valós következményeik is lehetnek. Ahogy a huszadik század második harmadának végére a közgazdaságtan mint közgazdaságtudomány állandósult, távolodni kezdtek egymástól a mainstream és a heterodox közgazdászok – valamint a közgazdaságtan elmélettörténetét, szociológiáját és módszertanát kutató bűnös társaik – nézetei vállalkozásuk és szellemi termékeik jellegét és jelentőségét illetően. Mindazonáltal a közgazdaságtanon belüli elismerésszisztemek, és a tény, hogy a heterodox nézeteket valló kutatóknak közvetlenül kellett versenyezniük az általuk kritizáltakkal az erőforrásokért, azt eredményezték, hogy a háború igen hamar véget ért. A háború „áldozataiként” az elmélettörténészek és metodológusok komoly sérüléseket szenvedtek. Mert amíg a fizikusok nem képesek a fizika történetével foglalkozó kurzusokat kitörölni a történettudományi tanszékek listáiról, addig a közgazdászoknak sikerült előbb szabadon választhatóvá tenni, majd eltörölni a közgazdaságtan elmélettörténeti és filozófiai megközelítésben tárgyaló kurzusokat a hivatalos doktori tanulmányok közül. Míg az Institute for Advanced Studies (IAS) matematikusainak nyilvános kampányt kellett folytatniuk (McMillan 1997) a tudomány-szociológus Bruno Latour (Levitt é. n.) és a tudománytörténész Norton Wise diszkreditálása érdekében, hogy ne kelljen nekik akadémiai helyeket biztosítani az IAS társadalomtudományi részlegén (School of Social Science), addig a közgazdászok minden nyilvános vita vagy közlemény nélkül egyszerűen kisajátítják a nyugdíjba vonuló történészek tanszéki pozícióit vagy kinevezéseit, és a megmaradt forrásokat több „mainstream” kutatásra fordítják. Néha természetesen a „nyugdíjazások” eleve akadémiai kivégzések formáját öltik: a „valódi” közgazdászok ellenségeskedése a szertartásokat nem követő tudománytanulmányokkal szemben szerepet játszott számos, a közgazdaságtan vizsgáló elmélettörténész és filozófus akarata ellenére történő elmozdításában a közgazdasági tanszékről és a graduális oktatási lehetőségektől a Notre Dame-i Egyetemen.²⁵ Az így „felszabaduló” erőforrások lehetővé tették a közgazdasági tanszéknek, hogy helyükre „igazi” közgazdászokat vegyenek fel (Monaghan 2003). Ez a jelenet feltűnő volt ugyan, de a nagy közgazdasági tudományháború az egyetemi harcmezőn már ezelőtt is a fronton kívülrre vezényelte az elmélettörténészeket.

24 Egy szakértő aggodalmát fejezte ki, hogy számos más oka is van annak, hogy egyes közgazdászok távolságot tartanak az elmélettörténettől. Természetesen ez igaz, de úgy tűnik, hogy az ilyen más „okok” rendszertelenek, feltehetőleg egyéniék, de mindenképp történelmietlenek.

25 Ez persze erősen emlékeztet Paul Davidson „kizárására” a Rutgers továbbképzési programjából – részletesen I. Mata (2005).

A közgazdászok kutatási témái különböznek a közgazdaságtant vizsgáló elmélettörténészek, filozófusok és szociológusok – vagyis a közgazdasági tudománytanulmányok kutatóinak – témáitól. Blaug meggyőződése az utóbbi fontosságáról az előbbi számára egyszerűen nem hiteles a fősodrú közgazdászok számára. Ezért a közgazdaságtannak nincs szüksége olyanokra, mint Alan Sokal, aki szellemi vagyona tud szert tenni a tudománytanulmányok tudósainak kigúnyolásával, hiszen a fősodrú közgazdaságtan nem lát semmilyen veszélyt a közgazdaságtan elmélettörténetének vagy módszertanának kutatásában. Valójában ezek láthatatlanok a közgazdászok számára. A közgazdaságtan területén a tudományháború évekkel ezelőtt véget ért a tudományok békéjével. A vitának, a háborúnak vége, leszámítva, hogy a vesztesek még mindig hajtogatják: „Foglalkoznotok kell velünk! Miért nem figyeltek ránk?” A közgazdasági tudományháború véget ért, és intézményi szempontból az elmélettörténészek vesztek. Egy húron pendülve a heterodox megközelítésekkel, számukra ez nem is végződhetett volna másként.

De talán a közgazdaságtan intézményi életerejének elvesztéséből képes kinőni egy újfajta történeti tudomány. Az 1990-es évek elejétől kezdve (Schabas 1992; Porter 1992) pár elmélettörténész és más tudománytörténészek azt fejtegetik, hogy eljött az ideje, hogy a közgazdasági tudománytanulmányok művelői, főként az elmélettörténészek, új szövetségeket kössenek. Számos tudós és tudósközösség létezik, akikkel az elmélettörténészek természetes rokonságban állnak. Vannak olyan közösségek, ahol értékelik a történeti gondolatstílusokat, és nagyra becsülik az értelmező bepillantásokat. A tudománytanulmányok közössége mindig is nyitott volt a közgazdasági gondolkodás történetére, ahogy a szellemtörténészek közösségei is, akik maguk is újfent megjelentek a történet-tudományi tanszékeken, ahogy a társadalomtörténet hanyatlásnak indult.²⁶ Ha az elmélettörténészek képesek levetkőzni a közgazdászokkal való szakmai azonosulásukat, és így elkerülik, hogy választani kényszerüljenek a mainstream-heterodox konfliktusban, azaz visszatérnek a történelemhez és az összefüggések narratívájának építéséhez, akkor intézményi jövőjük is nagy eséllyel felderül. Az intézményi támogatásnak ekkor alternatív terepei a tágran értelmezett tudománytanulmányok fő- és aldiszciplínái (beleszámítva a

26 Mirowski például úgy érvel, hogy mivel a modern egyetemek a kommercializálódás nyomása alatt darabjaikra hullanak, egyre nagyobb tér nyílik a keletkező hézagokban az interdiszciplinaritás, így többek között a közgazdasági tudománytanulmányok számára (Mirowski 2005). Akár egyetértünk ezzel az elemzéssel, akár nem, az érvelés mögött álló tények valóságok, és ennek mindketten mintapéldányai vagyunk: még amikor el is tűnt saját pozíciója a közgazdaságtan „sztenderd” tanszékén, Mirowski megtartotta székét a tudománytörténeti és -filozófiai tanszéken. És ami engem illet, túl azon, hogy egyszerre tanítok tudománytanulmányokat és elmélettörténetet, társszerkesztője vagyok egy tudomány- és kultúraelmélettel foglalkozó könyvsorozatnak a kitűnő (és tudományágakba besorolhatatlan) Barbara Herrnstein Smithszel közösen.

tudománytörténetet, -filozófiát, -szociológiát és -antropológiát), és a szűken értelmezett tudomány- és technológiatanulmányok is.²⁷ Az intézményi kihívás – akadémiai területeket találni az elmélet-történet programalapú tevékenységéhez – megmarad, és ehhez nem csak asztalokra van szükség, ahova a kutatók „leülhetnek és írhatnak”. Az elmélet-történetnek helyet kell találnia az észak-amerikai akadémiai berkeiben, amelyek több támogatást tudnak számukra biztosítani, mint a közgazdaságtani kutatórészlegek. Mivel számos elmélet-történetet szellemi rokonság köt a tágra értelmezett tudománytanulmányok közösségéhez, ennek megvalósítása egy várhatóan sokkal befogadóbb tudományos közösséggel való kapcsolat fejlődéséhez vezethetne. De az elmélet-történeteknek ki kell érdemelniük ezt a befogadást, hiszen például számos történész szerint az elmélet-történeti munkák alulkutatottak és túlértelmezettek, számos filozófus szerint pedig a „módszertani” kutató-sok többsége nem kellően árnyalt. Végül is, ha az ember közgazdaságtant tanul, ahhoz fog érteni, nem pedig történelemhez, filozófiához, szociológiához, antropológiához vagy kultúratanulmányokhoz. De a korai közgazdasági képzés érdekes alapot adhat, amelyből más közösségek által díjazott új képességek fejlődhetnek ki. És ez az a fajta megújulás, amely tartogat még pár lehetőséget az elmélet-történet tudományának egy pozitívabb intézményi jövője számára.

Fordította: Liska János

27 Például Mary Morgan elsődleges kinevezése az LSE-n a gazdaságtörténeti tanszékre szól; Kevin Hoover jelenleg a Duke Egyetem közgazdaságtan- és filozófiaprofesszora; Erik Angner a birminghami Alabama Egyetem filozófia tanszékén tanít; Margaret Schabas a British Columbia Egyetemének filozófiaprofesszora stb. Egy ilyen lista ugyanakkor nélkülözi azokat, akik „külső” karriert futnak vagy futottak be: például ilyen Evelyn Forget a Community Health Science-nél vagy Tom Humphrey a Richmondi Federal Reserve Banknál.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ashmore, M. – Mulkay, M. – Pinch, T. (1989): *Health and Efficiency: A Sociology of Health Economics*. Open University Press.
- Backhouse, Roger E. (2004): History of Economics: Economics and Economic History in Britain, 1824–2000. In: *European Journal of the History of Economic Thought*, 11.: 107–27.
- Bagioli, Mario (szerk.) (1999): *The Science Studies Reader*. Routledge.
- Bird, Kai – Sherwin, Martin J. (2006): *American Prometheus: The Triumph and Tragedy of J. Robert Oppenheimer*. Vintage Books.
- Blaug, Mark (1962): *Economic Theory in Retrospect*. Richard D. Irwin, Inc.
- Blaug, Mark (1980): *The Methodology of Economics*. Cambridge University Press.
- Blaug, Mark (2001): No History of Ideas Please, We're Economists. In: *Journal of Economic Perspectives*, 15.: 145–64.
- Brodbeck, May (szerk.) (1968): *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*. Macmillan.
- Conant, James B. (szerk.) (1957): *Harvard Case Histories in Experimental Science*. Harvard University Press.
- Cosell, Howard (1985): *I Never Played the Game*. William Morrow.
- Curtis, George W. ([1861] 1872): *Trumps: A Novel*. Harper.
- Fleck, Ludwig ([1935] 1979): *Genesis and Development of a Scientific Fact*. University of Chicago Press.
- Fontaine, Philippe (2002): Blood, Politics and Social Science: Richard Titmuss and the Institute of Economic Affairs, 1957–1973. In: *Isis*, 93.: 401–434.
- Fuller, Steve (2000): *Thomas Kuhn: A Philosophical History for Our Times*. University of Chicago Press.
- Gayer, Ted (2002): Graduate Studies in the History of Economic Thought. In: *The Future of the History of Economics*. Szerk.: Weintraub – E. Roy – Durham. Duke University Press.
- Goodwin, Craufurd D. W. (megjelenés alatt): The History of the History of Economics. In: *The New Palgrave, Second Edition*. Szerk.: Durlauf, Steven – Blume, Lawrence. Palgrave Macmillan. (Az írás „history of economic thought” szócikként 2008-ban jelent meg – a szerk.)
- Gross, Paul R. – Levitt, Norman (1994): *Higher Superstition: The Academic Left and Its Quarrels with Science*. The Johns Hopkins University Press.
- Guillory, John (2002): The Sokol Affair and the History of Criticism. In: *Critical Inquiry*, 28.: 470–508.
- Hands, D. Wade (2001): *Reflection Without Rules*. Cambridge University Press.

- Heilbroner, Robert L. (1953): *The Worldly Philosophers*. Simon and Schuster.
- Hempel, Carl (1965): *Aspects of Scientific Explanation*. Free Press.
- Hoover, Kevin D. – Siegler, Mark V. (2005): *Sound and Fury: McCloskey and Significance Testing in Economics*. Interneten: <http://ssrn.com/abstractL860984> (Letöltve: 2010. 03. 04.).
- Hughes, Jeff (1997): Whigs, Prigs, and Politics: Problems in the Contemporary History of Science. In: *The Historiography of Contemporary Science and Technology*. Szerk.: Thomas Söderquist. Harwood Academic Publishers.
- Hutchison, Terence W. (1977): *Knowledge and Ignorance in Economics*. Basil Blackwell.
- Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Harcourt Brace.
- Koyré, Alexandre (1961): *La révolution astronomique: Copernic, Kepler, Borelli*. Hermann.
- Kuhn, Thomas S. ([1962] 2002): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris.
- Kuhn, Thomas S. (1977): The Function of Measurement in Modern Physical Theory. In: *The Essential Tension*. Szerk.: Thomas S. Kuhn. University of Chicago Press.
- Levitt, Norman (é. n.): Latour at IAS? You Can Make a Better Case for Jerry Springer. Interneten: <http://human-nature.com/articles/levitt.html> (Letöltve: 2010. 02. 05.).
- Leonard, Robert (1998): Ethics and the Excluded Middle: Karl Menger and Social Science in Interwar Vienna. In: *Isis*, 89.: 1–26.
- Maskin, Eric (2004): Review of How Economics Became a Mathematical Science. In: *Journal of Economic Literature*, 42.: 173–74.
- Mata, Tiago (2004): Constructing Identity: The Post Keynesians and the Capital Controversies. In: *Journal of the History of Economic Thought*, 26.: 241–259.
- Mata, Tiago (2005): Dissent and Identity in Economics: Radical Political Economics and Post Keynesian Economics, 1960–1980. PhD-disszertáció, Department of Economic History. London School of Economics.
- Mayer, Anna K. (2000): Setting Up a Discipline: Conflicting Agendas of the Cambridge History of Science Committee, 1936–1950. In: *Studies in History and Philosophy of Science*, 31.: 665–689.
- Mayer, Anna K. (2004): Setting Up a Discipline, II: British History of Science and „The End of Ideology,” 1931–1948. In: *Studies in History and Philosophy of Science*, 35.: 41–72.
- McCloskey, Donald N. (1986): *The Rhetoric of Economics*. University of Wisconsin Press.
- McMillen, Liz (1997): The Science Wars Flare at the Institute for Advanced Study. In: *The Chronicle of Higher Education*, Május 16.: A13.
- Merton, Robert ([1938] 1967) *Science, Technology, and Society in Seventeenth-Century England*. Fertig.
- Mills, C. Wright ([1959] 1961): *The Sociological Imagination*. Grove Press.
- Mirowski, Philip (1989): *More Heat Than Light*. Cambridge University Press.

- Mirowski, Philip (2002): *Machine Dreams*. Cambridge University Press.
- Mirowski, Philip (2004a): Philosophizing with a Hammer: Reply to Binmore, Davis and Klaes. In: *Journal of Economic Methodology*, 11.:499–513.
- Mirowski, Philip (2004b): *The Effortless Economy of Science*. Duke University Press.
- Mirowski, Philip (2005): *Email letter to E. R. Weintraub*.
- Monaghan, Peter (2003): Taking on Rational Economic Man. In: *The Chronicle of Higher Education*, Január 24.: A12.
- Pearson, Karl ([1892] 1911): *The Grammar of Science*. The Macmillan Co.
- Piaget, Jean (1970) *Genetic Epistemology*. Columbia University Press.
- Popper, Karl ([1934] 1997): *A tudományos kutatás logikája*. Európa.
- Porter, Ted M. (1992): Comment on Schabas. In: *History of Political Economy*, 24.: 234–36.
- Rosenberg, Alexander (1976): *Microeconomic Laws: A Philosophical Analysis*. University of Pittsburgh Press.
- Rosenberg, Alexander (1992): *Economics: Mathematical Politics of the Science of Diminishing Returns?* University of Chicago Press.
- Ross, Andrew (szerk.) (1996): *Science Wars*. Duke University Press.
- Schabas, Margaret (1992): Breaking Away: History of Economics as History of Science. In: *History of Political Economy*, 24.: 187–203.
- Schumpeter, Joseph A. (1954): *History of Economic Analysis*. Oxford University Press.
- Smith, Barbara Herrnstein (1997): *Belief and Resistance: Dynamics of Contemporary Intellectual Controversy*. Harvard University Press.
- Smith, Barbara Herrnstein (2006): *Scandalous Knowledge: Science, Truth and the Human*. Duke University Press.
- Snow, Charles Percy ([1959] 1961) *The Two Cultures and the Scientific Revolution*. Cambridge University Press.
- Weintraub, E. Roy (2002a): *How Economics Became a Mathematical Science*. Duke University Press.
- Weintraub, E. Roy (szerk.) (2002b): *The Future of the History of Economics*. Duke University Press.
- Yonay, Yuval P. (1998): *The Struggle over the Soul of Economics: Institutional and Neoclassical Economics in America between the Wars*. Princeton University Press

**VÁLSÁG/
RECENZIÓK**